

Список використаних джерел:

1. Закон України від 27 березня 1991 року № 887–ХІІ «Про підприємства» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 24. – Ст. 272.
2. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины / Н.А. Саниахметова. – Х. : Одиссей, 2005. – 800 с.
3. Аксенов И., Платонов С. Что такое предпринимательство? / И. Аксенов, С. Платонов // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1996. – № 7. – С. 3–7.
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Вінник О.М. Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище / О.М. Вінник. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 309 с.

ЧУБЕНКО А. Г.,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри
економіко-правових дисциплін
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 347.73; 351.863

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано поняття економічної безпеки як правової, економічної та соціологічної категорії, досліджено теоретичні та юридичні підходи до забезпечення економічної безпеки в Україні, приділено увагу розробці пропозицій до законодавства з метою оптимізації механізму забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, загрози економічній безпеці, правове забезпечення економічної безпеки.

В статье проанализировано понятие экономической безопасности как правовой, экономической и социологической категории, исследованы теоретические и юридические подходы к обеспечению экономической безопасности в Украине, уделено внимание разработке предложений законодательству с целью оптимизации механизма обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, угрозы экономической безопасности, правовое обеспечение экономической безопасности.

The article explores the concept of economic security as the legal, economic and sociological categories, the theoretical and legal approaches to the economic security of Ukraine, paid attention to the development of proposals for legislation in order to optimize the mechanism to ensure economic security.

Key words: economic security, national security, threats to economic security, legal support economic security.

Вступ. У сучасних умовах забезпечення економічної безпеки в Україні визначальними факторами є реалізація системи національних економічних інтересів, спроможність держави захищати національні економічні інтереси від зовнішніх та внутрішніх загроз, здатність національної економіки зберігати й поновлювати процес суспільного відтворення. Безпосередній зв'язок існує між рівнем економічної безпеки та рівнем громадської безпеки, обороноздатності, а в підсумку й життєздатності будь-якої сучасної держави.

Зокрема, агресія щодо України призвела до потреби термінового перегляду стратегічних засад, на яких базувалася система не лише вітчизняної, а й європейської безпеки до цього часу. З огляду на це Україні необхідно запропонувати адекватні ситуації термінові заходи з енергетичної, економічної та інформаційної безпеки.

Економічна безпека держави є інтегральною характеристикою стану економічної системи, яка включає характеристики стану низки підсистем – взаємопов'язаних структурних складових: макроекономічної, інвестиційної, інноваційної, фінансової, соціальної, зовнішньоторговельної, енергетичної, продовольчої, демографічної безпеки. У свою чергу економічна безпека є складовою системи більш високого рівня – національної безпеки [1].

Складна соціально-політична та військова ситуація в Україні супроводжується зростанням численних загроз економічній безпеці. Загрози ці визначені в статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України»: істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності й науково-технічного та технологічного потенціалу; ослаблення системи державного регулювання й контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, у тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків; критичний стан основних виробничих фондів; недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці; критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку; нераціональна структура експорту; велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього й внутрішнього боргів; небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в стратегічних галузях економіки; неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці; критичний стан із продовольчим забезпеченням населення; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави; «тінізація» національної економіки; переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [2]. Але «традиційні» для економіки України загрози набувають абсолютно іншого характеру в умовах соціально-політичної кризи, вирішення якої суттєво ускладнюється внаслідок низки факторів геополітичного характеру.

Дослідженню різних аспектів забезпечення економічної безпеки присвячені праці багатьох вітчизняних учених. Зокрема, питання економічної безпеки досліджували З. Варналій, Б. Данилишин, Я. Жаліло, А. Барановський, А. Берлач, В. Бойко, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, Л. Доля, О. Користін, М. Корецький, С. Лекарь, В. Мунтіян, В. Олефір, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, В. Предборський, П. Саблук, А. Стівчатий, В. Шлемко, Л. Яремко.

Поряд із цим у науковій літературі все ще недостатньо досліджено правовий аспект проблеми забезпечення економічної безпеки. З огляду на це існує потреба у формулюванні та законодавчому закріпленні дефініції економічної безпеки, принципів побудови та елементів механізму забезпечення економічної безпеки, розмежування компетенції органів публічної адміністрації в цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-правових засад забезпечення економічної безпеки та розробка на цій основі пропозицій до законодавства.

Предметом статті є теоретико-правові засади вдосконалення механізму забезпечення економічної безпеки.

Результати дослідження. Удосконалення законодавчого забезпечення економічної безпеки вимагає насамперед формулювання чіткої легальної дефініції цієї категорії. Наразі таке визначення міститься в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [3]. У цих рекомендаціях під економічною безпекою розуміється стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі й характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Водночас наведене визначення є надто широким за змістом і потребує відповідної конкретизації. Привертає увагу й підзаконний характер регулювання такого архіважливого для національної безпеки держави питання, що, звичайно, не дозволяє повною мірою забезпечити адекватне його вирішення.

Складовими економічної безпеки є такі: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки.

Методичні рекомендації містять також дефініції окремих складових економічної безпеки:

– виробнича безпека – це стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей у країні, їхня модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки;

– демографічна безпека – це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України;

– енергетична безпека – це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів;

– зовнішньоекономічна безпека – це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці;

– інвестиційно-інноваційна безпека – це стан економічного середовища в державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості;

– макроекономічна безпека – це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій;

– продовольча безпека – це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства;

– соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів,

сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни;

– фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни.

Фінансова безпека у свою чергу має такі складові:

– банківська безпека – це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

– безпека небанківського фінансового сектору – це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;

– боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

– бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;

– валютна безпека – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;

– грошово-кредитна безпека – це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки [3].

Заслугове на увагу також визначення економічної безпеки, закріплене в урядовому проекті Закону України «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю». Економічна безпека в цьому законопроекті розглядається як стан економіки, за якого забезпечується стійке економічне зростання, ефективне задоволення економічних потреб, контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів, захист економічних інтересів країни на національному й міжнародному рівнях. Економічна безпека є складовою частиною національної безпеки.

Відзначимо, що запропоноване в проекті визначення потребує уточнення. Не доцільно розглядати економічну безпеку як стан, за якого не забезпечується стабільне функціонування та розвиток економіки й економічне зростання. Але маємо врахувати, що економічна безпека є перманентною потребою будь-якої держави, незважаючи на те, які економічні тренди є визначальними.

Крім того, у законопроекті «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю» не визначені елементи економічної безпеки. Помилково звуженим є підхід до розуміння компетенції органів, які мають забезпечувати економічну безпеку. Такими органами, відповідно до законопроекту, є Верховна Рада України, Президент України, органи прокуратури України, які забезпечують економічну безпеку держави в межах повноважень, визначених Конституцією України. Кабінет Міністрів України забезпечує економічну безпеку держави в межах

повноважень, визначених Конституцією України та законами України. Визначено також, що центральний орган виконавчої влади у сфері охорони економічної безпеки держави забезпечує економічну безпеку держави відповідно до цього закону, інших законів та виданих на їх основі нормативно-правових актів, а Національний банк України, Рахункова палата, Антимонопольний комітет України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму, інші державні органи забезпечують економічну безпеку держави у межах повноважень, визначених законами та іншими виданими на їх основі нормативно-правовими актами [4].

У наукових джерелах репрезентовані різноманітні точки зору щодо змісту економічної безпеки. Так, академік Л. Абалкін розглядає економічну безпеку держави як сукупність умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення, протистояння зовнішнім загрозам та самовдосконалення [5]. С. Локшин та О. Свиначенко пропонують розглядати економічну безпеку як стан захищеності життєво важливих економічних інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [6, с. 115–125]. В. Сенчагов визначає економічну безпеку як «такий стан економіки і її інститутів, за якого забезпечується гарантований захист економічних інтересів, що спрямований на розвиток економіки країни взагалі за найбільш несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів» [7, с. 99]. Дуже схожим за змістом є загальне визначення безпеки, сформульоване у Федеральному законі Російської Федерації «Про безпеку» від 28 грудня 2010 р. № 390, де безпека розглядається як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [8].

О. Барановський пропонує до основних напрямів державної політики національної безпеки України в економічній сфері додати підвищення ефективності фінансової системи на основі підтримання державних видатків відповідно до наявних ресурсів і бюджетних асигнувань під час дотримання таких пріоритетів, як цільове інвестування у сферу наукоємного й високотехнологічного виробництва, проведення дієвої грошово-кредитної, валютної, антиінфляційної політики, стимулювання іноземних інвестицій у виробничу сферу [9, с. 11]. Протилежною за змістом «економічній безпеці» є категорія «економічна небезпека», під якою науковці розуміють поступову втрату власності народу на своє національне багатство й здатності держави проводити незалежну політику в інтересах народу, а також поступове перетворення країни на сировинний придаток, джерело дешевих ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових, інформаційних) [10].

Зазначимо, що зміст категорії «економічна безпека» достатньо повно й ґрунтовно відображено в працях О. Користіна, який визначає економічну безпеку як систему забезпечення стійкості національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні й внутрішні загрози. При цьому економічна безпека досліджується О. Користіним на основі зв'язку цієї категорії з поняттями «розвиток» та «стійкість». Розвиток розглядається як один із компонентів економічної безпеки. Якщо економіка не розвивається, різко скорочується можливість виживання, можливість опору й пристосованості до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Розвиток економічної системи зазвичай пов'язується з економічним ростом, а його темпи розглядаються як характеристики цього росту. За спаду показників говорять не стільки про негативний економічний ріст, скільки про деградацію економічної системи. Відповідно, стійкість відображає міцність і надійність її елементів, вертикальних і горизонтальних зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні й зовнішні «навантаження». Якщо система втрачає стійкість, то говорять про її руйнування, катастрофу. Чим більш стійка економічна система, співвідношення виробничого й фінансово-банківського капіталу тощо, тим більш життєздатною є економіка, а тому й оцінка її безпеки буде досить високою. Порушення пропорцій, дисбаланс зв'язків між різни-

ми компонентами системи веде до її дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного [11].

Важко також не погодитися з О. Користіним із приводу того, що нині актуалізація окремого й важливого правоохоронного напрямку – економічної безпеки – є очевидною та актуальною. Якщо раніше забезпеченням безпеки передбачався захист території від зовнішнього нападу, сьогодні це поняття включає в себе захист населення від насилля, породженого всередині держави, та й захист самої держави (її економіки) від кримінальних за формою та змістом внутрішніх загроз. Саме цей вектор безпеки стає одним із основних у діяльності правоохоронних органів [12, с. 118–125].

Наведені визначення економічної безпеки зумовлюють необхідність інтегральної оцінки й системного підходу до регулювання рівня економічної безпеки держави. З метою подальшого вдосконалення підходів до розрахунку рівня економічної безпеки України доцільно запровадити адаптивний підхід до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки на рівні складових та індикаторів шляхом вирішення завдання синтезу необхідних значень складових (індикаторів) для знаходження інтегрального індексу безпеки в межах заданих (порогових або оптимальних) значень. Крім того, на законодавчому рівні слід визначити стратегічні орієнтири економічної безпеки та її складників з урахуванням чутливості впливу кожного окремого складника на інтегральний індекс економічної безпеки та адаптивних методів регулювання, які є метою стратегічного планування на середньо- та довгострокову перспективу [1]. Саме такий підхід у сфері забезпечення економічної безпеки повинен стати підґрунтям цільового використання бюджетних коштів (на основі програмно-цільового підходу). Адже на сьогодні основна частина витрат державного бюджету здійснюється без належного пов'язання з пріоритетами державної політики.

Висновки. На основі аналізу підходів до визначення змісту економічної безпеки пропонуємо розглядати економічну безпеку як стан захищеності національної економіки, який характеризується здатністю до стабільного функціонування та розвитку, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, зростанням конкурентоспроможності держави у світовому економічному середовищі. Вважаємо, що визначення економічної безпеки, її складових елементів, суб'єктів забезпечення економічної безпеки, індикаторів та загрози економічній безпеці повинно міститися в Законі України «Про основи економічної безпеки», а не в Законі України «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю» або інших галузевих законах.

Список використаних джерел:

1. Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України : Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1501>.
2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.
4. Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zn.ua/static/file/20140530/Projekt%20ZU_%20SFR_22.05.2014.pdf.
5. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1995. – № 1.
6. Локшин С. Развитие экономики России и её реструктуризация как гарантия экономической безопасности / С. Локшин, А. Свиначенко // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 115–125.

7. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1.
8. О безопасности : Федеральный закон Российской Федерации от 28 декабря 2010 года № 390-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://svr.gov.ru/svr_today/doc4.htm.
9. Барановський О. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : [монографія] / О. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – С. 11.
10. Чередниченко О. Загрози економічної безпеки держави в умовах світової фінансової кризи / О. Чередниченко // Перспективні напрями розвитку галузей АПК і підвищення ефективності наукового забезпечення агропромислового виробництва : матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (18–19 вересня 2014 р., м. Тернопіль) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://confiapv.at.ua/publ/konf_26_27_kvitnja_2012_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/zagrozi_ekonomichnoji_bezpeki_derzhavi_v_umovakh_svitovoji_finansovoji_krizi/41-1-0-1908.
11. Економічна безпека: навчальний посібник. / О. Користін, О. Барановський, Л. Герасименко. – К. : КНУВС. – 2008. – 400 с.
12. Користін О. Актуалізація окремих напрямів правоохоронної діяльності у протидії економічній злочинності / О. Користін, С. Бортник // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 118–125..

